ISSN 2078-6794. Вісник Львівського університету. Серія мист-во. 2026. Вип. 29. С. 204–213
Visnyk of the Lviv University. Series Art Studies. Issue 29. P. 204–213

УДК 792.01/.03'027.2:791.633(477):141.1
DOI: http://dx.doi.org/10.30970/vas.29.2026.204-213

ЛЕСЬ КУРБАС. АНРІ БЕРҐСОН. СИСТЕМА

Роман ВАЛЬКО

ORCID: https://orcid.org/0009-0001-6517-3741
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра театрознавства та акторської майстерності,
вул. Валова, 18, Львів, Україна, 74008
e-mail: roman.valko@lnu.edu.ua

Розглянуто проблему існування та можливості реконструкції театральної системи Леся Курбаса. Проаналізовано основні підходи до осмислення його творчої спадщини та обґрунтовано тезу про наявність цілісної, хоча й не зафіксованої самим митцем у завершеному вигляді, мистецької системи. Як методологічну основу її реконструкції запропоновано філософію Анрі Берґсона, вплив якої на світогляд і творчу практику українського режисера простежується в низці головних понять і категорій. Особливу увагу приділено таким концептам, як élan vital (“життєвий порив”), інтуїція, творче перетворення та тривання (la durée). Доведено, що берґсонівське розуміння творчості як безперервного процесу становлення виражено у курбасівській концепції мистецтва як сили перетворення людини й світу. Проаналізовано поняття “тривання” у театральній методології Л. Курбаса та виявлено його зв’язок із концепцією тривання А. Берґсона. Простежено паралелі між світоглядними засадами французького філософа і творчими пошуками українського режисера, а також окреслено значення цих паралелей для реконструкції цілісної системи курбасівського театрального мислення.

Метою дослідження є виявлення світоглядних та методологічних паралелей між філософією Анрі Берґсона і творчо-теоретичними засадами Леся Курбаса, а також обґрунтування можливості реконструкції театральної системи українського режисера через аналіз основних берґсонівських категорій, що відображені в його мистецькій практиці та театральній методології.

Наукова новизна полягає у тому, що вперше запропоновано реконструкцію окремих світоглядних і методологічних засад театральної системи Леся Курбаса крізь призму філософії Анрі Берґсона, що дало змогу виявити концептуальний зв’язок між категоріями “життєвий порив”, “інтуїція”, “перетворення” та “тривання” у філософії французького мислителя і головними принципами театральної практики українського режисера.

Ключові слова: Лесь Курбас, Анрі Берґсон, театр, театральна система, філософія життя-élan vital, тривання-la durée, інтуїція, перетворення, перформативні мистецтва, історія, режисура, “Березіль”.

Актуальність розвідки визначено необхідністю подальшого осмислення філософських і методологічних засад театральної системи Леся Курбаса, яка

© Валько Роман, 2026

залишається однією з найважливіших й водночас найменш реконструйованих сторінок української театральної думки. Втрата значної частини джерел та незавершеність авторського викладу власної системи ускладнюють її наукове відтворення, що зумовлює потребу пошуку нових підходів до інтерпретації творчої спадщини режисера. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження впливу філософії Анрі Берґсона на формування світоглядних і мистецьких принципів Л. Курбаса, насамперед через категорії життєвого пориву (élan vital), інтуїції, перетворення та тривання (durée). Аналіз зазначених концептів дає змогу глибше зрозуміти внутрішню цілісність курбасівського театрального мислення та окреслити можливості реконструкції його творчого методу як оригінального явища українського та європейського модернізму.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі філософії Анрі Берґсона у формуванні світоглядних і методологічних засад творчості Леся Курбаса та у визначенні її значення для реконструкції цілісної театральної системи українського режисера.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становлять історико-культурний, порівняльно-типологічний та герменевтичний підходи. Застосування порівняльного аналізу дало змогу виявити світоглядні й методологічні паралелі між філософією Анрі Берґсона та творчою спадщиною Леся Курбаса, а герменевтичний метод використано для інтерпретації основних понять і текстів обох мислителів. Для реконструкції театральної системи режисера залучено елементи історико-реконструктивного та міждисциплінарного підходів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому запропоновано розглядати філософію Анрі Берґсона не лише як один із інтелектуальних впливів на Леся Курбаса, а як методологічний ключ до реконструкції внутрішньої цілісності його театральної системи. Уперше берґсонівські категорії élan vital (життєвий порив), інтуїції, творчого перетворення та тривання (la durée) проаналізовано як взаємопов'язаний концептуальний комплекс, що системно відображено у світогляді, театральній практиці та педагогічних принципах українського режисера. Обґрунтовано, що поняття "тривання" у творчій спадщині Л. Курбаса є не окремою категорією, а складником ширшої моделі мистецького мислення, співзвучної філософії життя Анрі Берґсона.

Виклад основного матеріалу. Упродовж десятиліть українська театральна спільнота, а саме практики, теоретики та всі, хто цікавиться сценічним мистецтвом, замислюється над питанням: чи існує окрема завершена мистецька система Леся Курбаса. Одні дослідники заперечують її існування, аргументуючи це відсутністю праць режисера, у яких були б чітко й послідовно сформульовані основні засади його творчої методології. І певною мірою така позиція є обґрунтованою. Трагічні обставини життя і творчості митця не дали йому можливості особисто узагальнити та оформити власні творчі принципи у завершену систему понять, ідей та настанов. Крім того, ті самі обставини спричинили втрату значної частини документів і матеріалів, які могли б допомогти дослідникам відтворити цілісну картину його теоретичних поглядів.

Водночас інша частина дослідників і шанувальників творчої спадщини видатного режисера стверджує, що театральна система Леся Курбаса все ж була створена і може бути реконструйована на основі збережених джерел. Цю суперечність поглядів відображено навіть у назві праці відомого театрознавця Олександра Клековкіна "Система Курбаса: реконструкція" [6] . Уже сама назва містить деяку наукову двозначність: з одного боку, вона передбачає існування системи як об'єкта дослідження, а з іншого – наголошує на необхідності її реконструкції, тобто відтворення за фрагментарними свідченнями та документальними джерелами. І така суперечність є відображенням реального об'єктивного стану речей, який постає перед дослідником, що береться до розвідок цієї проблематики.

Отже, першочерговим є питання: чи існувала й чи існує театральна система Леся Курбаса? Важливим аргументом на користь існування такої системи є численні сценічні роботи Л. Курбаса, про які ми дізналися від їхніх сучасників – професійних театральних діячів і пересічних глядачів, незалежно від того, чи був той глядач прихильником режисера. Очевидно, що за цими яскравими сценічними подіями не могли не стояти завершені світогляд, професійна методологія та ремісничі навички – навіть якщо ця "завершеність", як і в кожного справжнього великого творця, була динамічною, змінюваною, такою, що постійно розвивалася разом із життям. Отже, можемо припустити, що така система існувала як динамічна, постійно оновлювана структура. Щодо можливості її реконструкції, то вона може бути ефективною за умови, що її фундаментом, основою стане розуміння або передчуття того глибинного дискурсу (світоглядного, життєвого, мистецького тощо), який формував і сформував підвалини особистості творця. Тільки осягнення цього знання-передчуття є запорукою того, що усі наявні документальні фрагменти досліджуваної системи підкажуть, якими були усі інші відсутні фрагменти, і ми побачимо "мозаїку" системи в її цілісності.

У пошуках цього курбасівського "ґрунту" неможливо не помітити одну подвійну обставину, наявну у долі митця. З одного боку, це засвідчена самим мислителем важливість, якої особисто набула для нього філософія його сучасника і володаря тодішніх європейських "дум" Анрі Берґсона: "Я вважаю, що поява такого, наприклад, Берґсона у філософії, з його обороною метафізики і зворотом до інтуїції, відноситься на ділі саме до останніх літ перелому двох великих епохових стилів, які ми тепер переживаємо. І думаю, що чистому розумові цим ще раз сказано: не під силу тобі самому!" [9, с. 20]. З другого боку, вражає, що значення для нього берґсонівської філософії підтверджувалося багатолітнім творчим життям: її вплив простежується в основних поняттях курбасівської методології, що звучать то майже тотожно постулатам Берґсона, то безпосередньо з них випливають: перетворення, інтуїція, тривання, метр, ритм тощо.

Найґрунтовніше зв'язок французького філософа з творчістю Л. Курбаса розглянула Майя Гарбузюк у праці "Філософія театру Леся Курбаса: від Анрі Берґсона до Альберта Айнштайна" [4]. Також ці впливи досліджували Ірина Волицька "Курбасова дефініція творчості актора і категорія «тривання»" [3] та Неллі Корнієнко "Лесь Курбас: репетиція майбутнього" [7].

Подібно до того, як сутність особистості, за твердженням психологів, формується в ранні дитячі роки, можна припустити, що й основи світогляду митця сформувалися в юнацькому віці під впливом саме інтелектуальних та мистецьких вражень. Про таку інспірацію творчості Л. Курбаса зазначеною філософією й писала М. Гарбузюк: "Виходячи з хронологічних міркувань, можемо припустити, що творчість А. Берґсона вплинула на юного Л. Курбаса ще в студентські роки, коли майбутній режисер навчався у Віденському, а згодом – Львівському університетах. На цей час уже вийшли друком праці А. Берґсона («Матерія і пам'ять», 1886; «Безпосередні дані свідомості», 1889, «Творча еволюція», 1907), і Л. Курбас міг знайомитися з ними у перекладах німецькою або ж польською мовами" [4, с. 11]. Тож глибина та системність цього впливу простежуються у багатьох аспектах життя і творчості митця.

Усі дослідники насамперед звертають увагу на очевидне свідчення такого впливу, а саме на понятті, наявному в обох мислителів: на "триванні" (у французького філософа *la durée*), витлумачуючи його доволі однобоко. Ретельніше до нього повернемося пізніше. Тут же варто почати з найголовнішого, що становить водночас підвалину як усього вчення А. Берґсона, одного з найвпливовіших представників філософії життя, так і світовідчуття Л. Курбаса, – з положень, викладених у надрукованій і в українському перекладі праці "Творча еволюція" [1] (L'Évolution créatrice, 1907).

У цій праці філософ запроваджує поняття й осмислює значення явища, яке він називає *élan vital* (життєвий порив). Український мислитель Тарас Лютий інтерпретував це зазначене поняття: "Життя має невдержиму силу, що дозволяє йому підпорядковувати матерію в життєвому пориванні (élan vital) – потоці, прагненні, неперервності, цілісності, творчості" [10, с. 307]. А. Берґсон критикує як механістично-детерміністське, так і телеологічне пояснення еволюції та вводить élan vital як творчий, непередбачуваний імпульс життя, який безперервно породжує нові форми існування. Еволюція для філософа є не тільки відбором випадкових змін, а й творчим процесом, що продукує новизну. Як зазначив дослідник Андрій Кулик: "Таким чином, творчість у філософії А. Берґсона – це не лише акт людського генія, а універсальний процес, через який життя реалізує себе. Еволюційна вдача людини полягає саме в тому, що вона здатна брати участь у цьому творчому пориванні, постійно створюючи нові форми буття" [8, с. 13]. У певному сенсі élan vital для Берґсона виконує ту саму роль, що "воля" у Шопенгауера [12] чи "воля до влади" [11] у Ніцше; цей концепт можна розглядати як один із філософських попередників ризоматичного мислення Дельоза і Гваттарі [5]. Élan vital є фундаментальним принципом, який пояснює динаміку життя і становлення світу; тією силою, що здатна творити й "перетворювати" дійсність.

Відтак доходимо до головної категорії світогляду та творчого методу уже Л. Курбаса – до "перетворення". У Берґсонівському розумінні життя не відтворює готові форми, а безперервно породжує нові. Саме тому важливим виявом élan vital є акт творчого перетворення дійсності. У світогляді Л. Курбаса поняття "перетворення" також виходить за межі суто естетичної категорії і набуває онтологічного значення, пов'язуючись із творчим

оновленням людини, матерії та світу. Наведемо дві цитати, які відображають двоїстість мислителевого розуміння "перетворення": "Мистецтво, особливо театр, мусить повернутися до своєї первоформи. <…> Воно – могутній засіб перетворення грубого в тонке, підняття у вищі сфери, перетворення матерії" [9, с. 270], "Мистецтво – це <…> засобами розміру, ритму і т. д. домогтися у іншого активності в напрямі інтуїтивного схоплення і пережиття речі, вираженої в символі" [9, с. 275]. Перше висловлювання стосується трансформаційної сили мистецтва й театру та може бути інтерпретоване як вияв саме перетворювального життєвого імпульсу, який Берґсон означував поняттям élan vital. Друге висловлювання розкриває методологічний принцип режисера: передавання глибинної сутності буття та "пережиття речі" через метафору, символ, асоціативність, образ і знак. Такий акт художнього перетворення також можна розглядати як один із виявів того самого творчого "життєвого пориву", який веде уже до перетворення дійсності. Усе життя і творчість видатного українського режисера були, можна з певністю сказати, виявом тієї творчої сили, яка, всупереч випробуванням, нерозумінню, переслідуванням, зрадам, творила прийдешність модерного українського театру.

Як точно наголошували українські філософи Володимир Єрмоленко та Тетяна Огаркова у подкасті, присвяченому А. Берґсону [2], уся ця творча еволюція є результатом надміру, "переливання" через край, торжества élan vital – життєвого поривання, а не його браку, нестачі, відтак і не невротичної сублімації, як у фройдівському психоаналізі. Діяльність Л. Курбаса є свідченням буяння саме цих вітальних сил. Тому і зрозумілим є його захоплення поглядами французького мислителя, світобачення якого було суголосне власному.

А тепер повернімося до вже наведеної курбасівської цитати про "Берґсона у філософії, з його обороною метафізики і зворотом до *інтуїції* <…> останніх літ перелому двох великих епохових стилів, які ми тепер переживаємо. <…> Думаю, що чистому розумові цим ще раз сказано: не під силу тобі самому!" [9, с. 20]. Лесь Курбас і Анрі Берґсон жили й творили в різних культурних середовищах, однак їхня інтелектуальна діяльність збіглася з періодом глибоких світоглядних трансформацій, коли віра в самодостатність раціонального розуму, яка зрештою призвела до низки цивілізаційних катастроф, почала поступатися пошукам інших способів осягнення дійсності. Раціонального мислення є недостатньо для подолання нових викликів, тому увагу дедалі більше звертають до інших способів осягнення дійсності – зокрема до метафізики та інтуїції, і тому погляд людини знову звертається до "метафізики і <…> до інтуїції" [9, с. 20]. Було б помилково вважати, що інтелектуал Л. Курбас нехтував почуттями та переживаннями. Просто у його системі вони набували вищого ступеня. Курбас не зводив театральне переживання до безпосереднього емоційного самовираження актора. Справжнє мистецтво виникає тоді, вважав він, коли за допомогою ритму, образу та знаку вдається викликати у глядача активне співпереживання та інтуїтивне осягнення глибини явища. Саме тому сучасники приписують Курбасові вислів: "Ви плачете на сцені, а публіка спокійно поглядає, а треба, щоб ви були спокійні, а

публіка плакала!" Адже цьому цілком суголосна сформульована режисером мета: "домогтися у іншого (глядача, актора. – *Авт.*) активності в напрямі інтуїтивного схоплення і пережиття речі, вираженої в символі" [9, с. 275]. Також свідома пріоритетність складників процесу творчості очевидна у чітких настановах режисера своїм учням: "Робота актора має свої два періоди під час творення образу:

1) інтуїтивне схоплення уявою;

2) свідоме комбінування уявлених ритмів" [9, с. 249], де безсумнівним фундаментом є інтуїтивне проникнення.

Справді, у творчих пошуках Л. Курбаса та його найближчих соратників, попри водночас виразну аналітичну спрямованість, простежується тяжіння до інтуїтивного осягнення дійсності, співзвучного з окремими аспектами берґсонівської філософії та кращими взірцями європейського модерного мистецтва. Достатньо зіставити світлини режисерських постановок із репродукціями творів тогочасних видатних представників світового живопису, аби побачити спільний вектор їхніх смислових і формальних шукань, що поставали з подібних прозрінь та інтуїцій.

Якщо говорити про період утвердження лжепозитивістських підвалин тоталітарного радянського режиму, то особливо вражає сміливість Л. Курбаса, із якою цей художник обстоював важливість метафізики та усвідомлював обмеженість розуму й суто раціонального пізнання.

Отже, енергія життєвого поривання, яке зовсім не обмежується раціональним, а торує собі шлях через спалахи інтуїції і метафізики, повертає нас до згаданої на початку статті категорії тривання (*la durée)*.

Наш безпосередній досвід підказує, що час плине безперервно, тоді як механістичне мислення схильне подавати його як сукупність дискретних моментів. Наочною ілюстрацією такого уявлення може слугувати стрілка годинника, що перестрибує з однієї позиції на іншу через однакові проміжки. Водночас кожен може згадати своєрідний свідомісний шок від зустрічі з годинником, де стрілка не перестрибує, а рухається плавно і невпинно, адже час плине безперервно, подібно до пересипання піску в клепсидрі. А якщо додати до цього суб'єктивний вимір сприйняття часу в нашій свідомості – адже можемо згадати стрімкий плин хвилин або їхнє нестерпно повільне сприйняття – залежно від нашого внутрішнього стану– то наблизимося до розуміння берґсонівської категорії тривання (la durée), у якій час постає не як низка відокремлених відтинків, а як безперервний потік живого досвіду. Берґсонова концепція часу відрізняється від традиційних концепцій, оскільки в ній час пов'язаний із суб'єктивним досвідом свідомості, а не розглянуто як суто об'єктивне явище.

Що ж таке тривання у театральній практиці Л. Курбаса? Звернімося до першоджерел: "Актор – це людина: 1) що має здатність до тривання в наміченому уявою ритмі…" [9, с. 74]; "Мистецтво актора полягає в умінні тривати в чужому ритмі, тобто коли свої індивідуальні здатності, свій матеріал актор підпорядковує знайденому чужому ритмові" [9, с. 248]; "Основні чинники імпровізації – це <…>: 2) постійне тривання в тому, що буде, а не в тому, що є" [9, с. 783].

Тут ми бачимо точне прикладне й методологічне розуміння режисером цього поняття та всієї складності процесу, який за ним стоїть. Межа XIX–XX ст. ознаменувалася кардинальними змінами не лише в суспільному устрої та способах організації життя, а й у світогляді, науці та мистецтві. Одним із таких відображень став і театр.

Уперше на межі XIX–XX ст. почали формуватися модерні цілісні театральні системи з розгорнутою теоретичною базою, тоді як раніше переважали індивідуальні, локальні або часово обмежені театральні практики. Початкова інтеграція та глобалізація світу неминуче привели до появи цілісних і завершених мистецьких шкіл. У театрознавчому дискурсі такі практики згодом отримали умовні назви "театр переживання" та "театр удавання". Якщо в цьому контексті говорити про Україну, то очевидним прикладом першого стала школа театру корифеїв, яка мала переважно практичний, а не теоретично-систематизований характер. Згодом з'являється школа "Березоля" або школа Л. Курбаса, яка може бути умовно співвіднесена з традицією другого.

Водночас варто зазначити, що такий поділ є вкрай умовним. Ці школи не існували ізольовано одна від одної та зазнавали різноманітних зовнішніх впливів. Так до першої течії додалися досвіди, спричинені зовнішніми віяннями театру переживання під гаслами системи Станіславського. До другої – набутки світового "лівого" та модерного театру.

Умовність такого поділу підтверджується наявністю багатьох спільних рис у цих, здавалося б, різних ідеологічно-естетичних та методологічних руслах.

У наведених цитатах Л. Курбаса про сценічне тривання наявне чітке розуміння театрального процесу у його безперервності й розгортанні. Причому перша говорить про "абстрактне" тривання в уявному ритмі, друга – про життя вже у конкретному чужому ритмі, а третю можна інтерпретувати як існування у ритмі загального устремління до майбутнього. У курбасівських дефініціях виразно простежується відгомін берґсонівських прозрінь, а саме концепції тривалості (durée), що акцентує безперервність, процесуальність і спрямованість свідомості у становленні.

Коли ж ми звернемося до певною мірою альтернативних досвідів К. Станіславського, то таке процесуальне тривання стає помітним у положеннях його системи, таких як "завдання", "надзавдання", "наскрізна дія" у "запропонованих обставинах", які покликані розбудити "життя людського духа" [13].

Отже, хоча акценти цих методів різні, проте націленість їхніх устремлінь сумірна – органічний процес. Людська природа, незалежно від статі, етнічної чи соціальної належності, все-таки одна, спільна. І кожен, хто послідовно досліджує й осягає цю природу, неминуче доходить суголосних висновків.

Отож між філософськими концепціями А. Берґсона та доктринальними засадами й мистецькою практикою Л. Курбаса простежуються очевидні світоглядні, а подекуди й методологічні паралелі. Якщо в цілісну систему світоглядних координат першого помістити розрізнені, проте не менш яскраві ідеї та теорії другого, успадковані нами крізь ґрати тоталітаризму, то постає значно повніше розуміння цілісності й завершеності особистісно-мистецького

світу українського подвижника. Подібно до того, як періодична система Д. Менделєєва з часом доповнювалася передбаченими, але ще не відкритими елементами, система поглядів А. Берґсона, багато положень якої відображено у творчих пошуках Л. Курбаса, дає змогу інтегрувати в єдину картину численні складники його театрального мислення та глибше осягнути те, що мається на увазі, коли йдеться про театральну систему засновника українського модерного театру.

Висновки. Завдяки проведеному дослідженню виявлено наявність виразних світоглядних і методологічних паралелей між філософією Анрі Берґсона та творчо-теоретичними засадами Леся Курбаса. З'ясовано, що берґсонівські концепти життєвого пориву (élan vital), інтуїції, творчого перетворення та тривання (durée) відповідають основним положенням театральної практики й естетики українського режисера.

Аналіз текстів Л. Курбаса засвідчив, що категорія тривання посідає важливе місце в його розумінні акторської творчості та сценічного процесу й може бути розглянута в контексті берґсонівської концепції тривалості як безперервного становлення та творчого руху. Простежено також суголосність між берґсонівським трактуванням інтуїції як особливого способу осягнення реальності та курбасівським розумінням природи мистецького творення.

Проведене дослідження дає підстави розглядати філософію Анрі Берґсона як один із важливих світоглядних ключів до реконструкції внутрішньої логіки театральної системи Леся Курбаса. Такий підхід дає можливість інтегрувати окремі положення його творчої спадщини в більш цілісну концептуальну модель та глибше зрозуміти засади театрального мислення засновника українського модерного театру.

Список використаної літератури та джерел

1. Берґсон А. Творча еволюція / пер. з фр. Р. Осадчука. Київ : Вид-во Жупанського, 2010. 318 с.

2. Берґсон: яким є людський час? URL: https://www.youtube.com/watch?v=C6SmWA44wJQ (дата звернення: 21.08.2026).

3. Волицька І. Курбасова дефініція творчості актора і категорія "тривання". *Курбасівські читання : наук. вісник. До 120-річчя від дня народження Леся Курбаса: історія, теорія, критика*. Київ, 2007. № 2. С. 82–93.

4. Гарбузюк М. В. Філософія театру Леся Курбаса: від Анрі Берґсона до Альберта Айнштайна. *Курбасівські читання : наук. вісник. До 120-річчя від дня народження Леся Курбаса: історія, теорія, критика*. Київ, 2007. № 2. С. 5–17.

5. Делез Ж., Ґваттарі Ф. Ризома (Rhizome). Париж : Éditions de Minuit, 1976. 72 с.

6. Клековкін О. Система Курбаса: реконструкція : навч. посібник. Київ : Ліра-К, 2024. 320.

7. Корнієнко Н. М. Лесь Курбас: репетиція майбутнього. Київ : Либідь, 2007. 336 с.

8. Кулик А. Метафізика свободи і творчості у філософії Анрі Берґсона. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філософія" : наук. журнал*. Острог : Вид-во НаУОА, 2024. № 27. С. 10–15.

9. Курбас Л. Філософія театру / упоряд. М. Лабінський. Київ : Мистецтво, 1997. 917 с.

10. Лютий Т. Пригоди філософських ідей Західного світу (від давнини до сучасності). Київ : Темпора, 2019. 384 с.

11. Ніцше Ф. Воля до влади : досвід переоцінки всіх цінностей. Київ : Основи, 1993. 415 с.

12. Шопенгауер А. Світ як воля та уявлення / пер. з нім. Київ : Андронум, 2020. 448 с.

13. Stanislavski K. An Actor's Work: A Student's Diary / transl. and edit. by Jean Benedetti. London: Routledge, 2008. 728 s.

References

1. Berhson, A. (2010). Tvorcha evoliutsiia / per. z fr. R. Osadchuka. Kyiv : Vyd-vo Zhupanskoho [in Ukrainian].

2. Bergson: yakym ye liudskyi chas? Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=C6SmWA44wJQ (data zvernennia: 21.08.2026) [in Ukrainian].

3. Volytska, I. (2007). Kurbasova definitsiia tvorchosti aktora i katehoriia "tryvannia" / *Kurbasivski chytannia : nauk. visnyk. Do 120-richchia vid dnia narodzhennia Lesia Kurbasa: istoriia, teoriia, krytyka.* Kyiv, 2, 82–93 [in Ukrainian].

4. Harbuziuk, M. V. (2007). Filosofiia teatru Lesia Kurbasa: vid Anri Bergsona do Alberta Ainshtaina. *Kurbasivski chytannia : nauk. visnyk. Do 120-richchia vid dnia narodzhennia Lesia Kurbasa: istoriia, teoriia, krytyka*. Kyiv, 5–17 [in Ukrainian].

5. Delez, Zh., Gvattari, F., Ryzoma (Rhizome). (1976). Paryzh Éditions de Minuit [in French].

6. Klekovkin, O. (2024). Systema Kurbasa: rekonstruktsiia : navch. posibnyk. Kyiv : Lira-K [in Ukrainian].

7. Korniienko, N. M. (2007). Les Kurbas: repetytsiia maibutnoho. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].

8. Kulyk, A. (2024). Metafizyka svobody i tvorchosti u filosofii Anri Bergsona. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Filosofiia" : nauk. zhurnal*. Ostroh : Vyd-vo NaUOA, 27, 10–15 [in Ukrainian].

9. Kurbas, L. (1997). Filosofiia teatru / uporiad. M. Labinskyi. Kyiv : Mystetstvo.

10. Liutyi, T. (2019). Pryhody filosofskykh idei Zakhidnoho svitu (vid davnyny do suchasnosti). Kyiv : Tempora [in Ukrainian].

11. Nitsshe, F. (1993). Volia do vlady: dosvid pereotsinky vsikh tsinnostei. Kyiv : Osnovy [in Ukrainian].

12. Shopenhauer, A. (2020). Svit yak volia ta uiavlennia / per. z nim. Kyiv : Andronum [in Ukrainian].

13. Stanislavski, K. (2008). An Actor's Work: A Student's Diary / transl. and edit. by Jean Benedetti. London : Routledge [in English].

LES KURBAS. HENRI BERGSON. THE SYSTEM

Roman VALKO

Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Theatre Studies and Acting Mastery,
18 Valova Str., Lviv, Ukraine, 74008
e-mail: roman.valko@lnu.edu.ua

The article examines the problem of the existence and the possibility of reconstructing Les Kurbas's theatrical system. The main approaches to interpreting his creative legacy are analyzed, and the thesis concerning the existence of an integral artistic system, although never fully documented by the artist himself in a completed form, is substantiated. Henri Bergson's philosophy is proposed as the methodological foundation for its reconstruction, as its influence on the worldview and creative practice of the Ukrainian director can be traced through a number of key concepts and categories. Particular attention is paid to such notions as élan vital ("vital impetus"), intuition, creative transformation, and duration (la durée). It is demonstrated that Bergson's understanding of creativity as a continuous process of becoming finds expression in Kurbas's conception of art as a force capable of transforming both the individual and the world. The concept of duration in Kurbas's theatrical methodology is analyzed, and its connection with Bergson's philosophy of duration is revealed. Parallels between the worldview foundations of the French philosopher and the creative explorations of the Ukrainian director are traced, and the significance of these parallels for reconstructing the integral system of Kurbas's theatrical thought is outlined.

The purpose of the study is to identify the philosophical and methodological parallels between Henri Bergson's philosophy and the creative-theoretical foundations of Les Kurbas's work, as well as to substantiate the possibility of reconstructing the Ukrainian director's theatrical system through an analysis of key Bergsonian categories that found expression in his artistic practice and theatrical methodology.

The scientific novelty of the study lies in the fact that, for the first time, a reconstruction of certain philosophical and methodological foundations of Les Kurbas's theatrical system is proposed through the prism of Henri Bergson's philosophy. This approach makes it possible to reveal the conceptual relationship between the categories of élan vital, intuition, transformation, and duration in the philosophy of the French thinker and the fundamental principles of the Ukrainian director's theatrical practice.

Keywords: Les Kurbas, Henri Bergson, theater, theater system, philosophy of life-élan vital, duration-la durée, intuition, transformation, performative arts, history, directing, "Berezille".

Стаття надійшла до редколегії 17.08.2026 р.
Прийнята до друку 21.10.2026 р.
Опублікована 26.11.2026 р.